

DEKONSTRUKCE JAKO METODA POZNÁNÍ PRÁVA

MARTIN ŠKOP

Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Česká republika

Abstrakt v rodném jazyce

Příspěvek se zabývá možným použitím dekonstrukce, jakožto metody, kterou lze poznat právo. Dotýká se tak nejen problematiky „vše dovoleno“, kterou dekonstrukce částečně popírá, ale také se věnuje tradici a vůbec prvkům zdánlivé přirozenosti, které mohou zakrýt samotnou podstatu práva. Dekonstrukce se tak pokouší odhalit právo v jeho podobě bez ospravedlňujících prvků.

Klíčová slova v rodném jazyce

Dekonstrukce, postmodernismus, právo, spravedlnost, tradice.

Abstract

The contribution deals with possibilities of using the deconstruction, as a method by mean of that we can find the law. It covers not only the question of “anything goes” – which is partly contradicted by deconstruction, but also follows the terms “tradition” or apparent naturalness, that have the potentiality to cover clear essence of law. The deconstruction tries to disclose the law in its pure form without any justifying components.

Key words

Deconstruction, postmodernism, law, justice, tradition.

Přítomnost dekonstrukce mezi metodami poznání práva není obvyklá. Problematické je již samo uchopení dekonstrukce jakožto metody. Obvykle totiž za metodu nebývá považována¹ a pro chápání dekonstrukce jakožto metody nám nedává mnoho důvodů ani sám Jacques Derrida. Přesto, že se dekonstrukce částečně brání metodologickému uchopení, snažme s ní pracovat jako s metodou, či jako se zvláštním postupem používání obvyklých nástrojů. Dekonstrukce se pak může stát opravdu zajímavým doplňkem poznávání práva.

Cílem, kterého se pokusím v rámci svého příspěvku dosáhnout, je poukázat spíše na možné pozitivní aspekty dekonstrukce. Přes určitý negativní aspekt plynoucí již ze samotné jazykové hříčky odlišující dekonstrukci od destrukce není dekonstrukce destruktivní. Jejím cílem není narušit autoritu práva obecně. Není to způsob rozbití či relativizace všech tradičních hodnot. Naopak – dekonstrukci můžeme vnímat jako pokus destabilizovat nihilismus². Dekonstrukce může poskytnout oporu před oním zdánlivě postmoderním karamazovským výkřikem „vše je dovoleno!“³. Právě destabilizací mytologie, kterou mylně vydáváme za přirozenou, se snaží zvrátit toto vyznění světa a pochopitelně práva. Derridův argument spočívá v tom, že myšlení je ustaveno spolu s diferencí, která není vidět, a jejíž odkrývání a současně zpochybňování

¹ Balkin, J.M.: Transcendental Deconstruction, Transcendental Justice. Michigan Law Review, 1994, č. 5, str. 1131.

² Zde můžeme operovat spíše s pojetím nihilismu podle Gianni Vattima, který je dekonstrukci blíže: „jako rozklad tzv. užité hodnoty, ve prospěch směnné hodnoty“ – Hauer, T.: S/krze postmoderní teorie, Praha: Karolinum, 2002, 227, 80-246-0545-7, str. 95.

³ Např. Dostojevskij, F.M.: Bratři Karamazovi, Praha: Academia, 2004, 855, 80-200-1226-5, str. 288.

hranic našeho myšlení je vyhrazeno pro dekonstrukci.⁴ Taková mytologie, takové neidentifikované a neidentifikovatelné hranice našeho myšlení jsou naopak tím, co ospravedlňuje cokoli – pak je vše dovoleno, neboť vše lze ospravedlnit. Mýtus totiž překoná a vysvětlí vše, a pokud jej nepodrobíme dekonstrukci, pak teprve bude vše dovoleno. Není proto nihilistická, ale naopak se pokouší být spravedlivá ke všem – i k tomu druhému.⁵

Vzhledem k určité nutné míře zjednodušení je dekonstrukci možno chápat jako metodu, kterou se odhalují skryté významy textu. Je nepodstatné, že Derrida částečně význam tohoto slova posouval a je rovněž nepodstatné, že do jisté míry pojmenováním okupoval metodu, která není tak neobvyklá, a jejíž prvky nalezneme v každém kritickém myšlení. Je však opět sporné, zda můžeme hovořit o dekonstrukci jako o metodě poznání práva. Právo je nepochybně spojeno s textovými vrstvami a předpokládám, že tedy není důvod nehovořit o ní ve spojitosti s právem. Otázkou však zůstává, zda můžeme poté ještě hovořit o právu – je možné hovořit o právu, když jej zbavíme jeho textového kontextu (okolí)? Předpokládám, že ano. Výsledkem by totiž mohla být ta pravidla či principy, které pocházejí z metaprávní oblasti a právo se nám tak projeví ve své skutečné podobě. Rovněž tak lze akceptovat snahu dekonstrukce pohlédnout na právo z jiného úhlu a poukázat na skrytá protivenství či přirozeně se tvářící prvky, které mohou znesnadnit aplikaci práva ve smyslu spravedlnosti. Derrida sám připouští existenci spravedlnosti, která se nemůže projevit pouze v pozitivním právu.⁶

Právo lze se nám zpočátku jeví jako psaný projev, který je však neuchopitelný jinak než bez interprete – právo existuje pouze jako vztahový pojem. Nemůže existovat samo o sobě, neprojevuje se totiž jinak než bez vztahů, které umožňují interpretaci. Již od počátku má tedy právo nestabilní hranice, které jsou pouze částečně limitovány textem – právo však nejenže není tento psaný projev, ale vlastně představa adresáta.⁷ V jiné podobě se právo v plné podobě nevyskytuje. Co tedy zůstane poté, kdy odstraníme z práva veškerý jeho kontext? Vlastně lze říci, že zůstane vše – odhalit neznamená vždy a pouze popřít či rozbít, ale také ukázat.⁸

1. CO JE TEDY DEKONSTRUKCE?

„Dekonstrukce odhaluje politiky, které jsou oporou filosofie, a tím, že se soustředí na jazyk, se pokouší odhalit, jak jsou tyto politiky zakryty.“⁹ Opět se vracíme k tématu, kterým je odhalování nejen politik, ale také ideologií v některých – případně všech – teoriích. Jde stále jen o to, pokusit se odkrýt, kde a jak číhají nástrahy textu, které nás nutí chápat určité sociální výtvořky a bariéry definované pouze v rámci určité společnosti jako pevně a neměnně dané. Dekonstrukce nám může pomoci odhalit, kam můžeme posunout hranice textu a tedy i společnosti. Bariéry, které se až doposud zdály neodstranitelné, mohou díky dekonstrukci padnout. Zátěž tvořená mnoha nánosy různých politik může být odhozena či alespoň

⁴ Derrida, J.: Texty k dekonstrukci, Bratislava: Archa, 1993, 336, 80-7115-046-0, str. 22.

⁵ Litowitz, D.: Postmodern Philosophy and Law, Lawrence: University Press of Kansas, 1997, 230, 0-7006-0857-5, str. 91.

⁶ Litowitz, D.: Postmodern Philosophy and Law, Lawrence: University Press of Kansas, 1997, 230, 0-7006-0857-5, str. 92; Derrida, J.: Síla zákona, Praha: OIKOYMENH, 2002, 88, 80-7298-049-1.

⁷ Ward, I.: Introduction to Critical Legal Theory. London: Cavendish Publishing, 2004, 234, 978-1-85941-928-1, str. 167.

⁸ Viz např. Derrida, J.: Gramatológia. Bratislava: Archa, 1999, 314, 80-7115-138-6, str. 22 - 23.

⁹ Ward, I.: Introduction to Critical Legal Theory. London: Cavendish Publishing, 2004, 234, 978-1-85941-928-1, str. 167.

rozpoznána a v rámci právního textu se lze dobrat spravedlivější interpretace respektující druhého mnohem více, než je obvyklé a než nám umožňují stávající hranice a meze. S dekonstrukcí se dostaneme i k hranici pravdy „„Racionalita“ [...] která vedie takto rozšírené a radikalizované písmo, už nie je záležitosťou logoa a uvádza deštrukciu, nie zrútenie, ale de-sedimentáciu, de-konstrukciu všetkých významov, ktoré majú svoj zdroj v zdroji logos.“¹⁰ Dekonstrukce tak není rozbití, ale skutečné hledání dalších – skrytých – významů i v případech, které se nám jeví konečné. Vztah dekonstrukce a práva je však i nadále problematický. Derrida předpokládá, že neporozumění místu dekonstrukce v právu, je způsobeno tím, že dekonstrukce se přímo a primárně nedotýká partikulárních oprávnění, povinností či norem.¹¹ Její místo je skutečně v metaprávní sféře a pokouší se odhalit skutečné místo spravedlnosti v celém právním systému.

O tom, že dekonstrukce je použitelná i v právu nás ve svých textech dále přesvědčuje například Jack M. Balkin.¹² A to navzdory tomu, že Derrida, jak jsem uvedl výše, je skeptický ve směru použitelnosti dekonstrukce v právu, neboť tato nedokáže vždy posloužit jako metoda nalézání konkrétní a partikulární podoby práva a jeho prvků.¹³ Balkin¹⁴ mimo jiné podrobuje dekonstrukci jedno soudní rozhodnutí, které podle jeho soudu vykazuje typický rozpor mezi tím, co se jeví jako přirozené – zde tradice – a tím, co je vydáváno jako lidský konstrukt. Není pro nás nyní relevantní podstata tohoto sporu, rozhodující pro nás je střet tradice, tedy prvku, který se jeví přirozený a lidským konstruktem – prvkem, jehož podstatou není přirozenost. Jde o spor časem prověřeného stabilního prvku, s prvkem dosazeným pouhým volným rozhodnutím. Správné se pochopitelně jeví ono tradiční, přirozené řešení, spíše než umělý arbitrární prvek lidského společenství. Podstatou analyzovaného rozhodnutí je tak snaha rozřešit pozici mezi stavem, který je přirozený a stavem, který je uměle vytvořený. Navíc v situaci, v níž soud postrádá oporu zákona či jiného vodítka, a která očekává jeho rozhodnutí. A to je místo, kde lze nahlédnout samu podstatu práva.

2. DEKONSTRUKCE JAKO METODA ODHALOVÁNÍ PRÁVA

Balkin se na tomto místě ptá „Co je tradice? Jak vymezujeme její hranice nebo důsledky, a jaký je její normativní status?“¹⁵ Dekonstrukcí odhalený problém spočívá v relativitě tradice. Poskytneme-li tradici oporu, zvýhodňujeme ji oproti ostatním – tedy v podstatě likvidujeme ostatní relevantní tradice¹⁶ – a nemáme jistotu, zda oprávněně. Dodržovat tradici totiž samo o sobě nestačí. Podle Balkina je nezbytné být přesvědčen o její správnosti, o jejím

¹⁰ Derrida, J.: Gramatológia. Bratislava: Archa, 1999, 314, 80-7115-138-6, str. 19.

¹¹ Litowitz, D.: Postmodern Philosophy and Law, Lawrence: University Press of Kansas, 1997, 230, 0-7006-0857-5, str. 91.

¹² Balkin, J.M. Tradition, Betrayal, and the Politics of Deconstruction. Cardozo Law Review, 1990, č. 5 – 6, s. 1613 – 1630, Balkin, J.M. Transcendental Deconstruction, Transcendental Justice. Michigan Law Review, 1994, č. 5, s. 1131 – 1186, Balkin, J.M. Deconstructive Practice and Legal Theory. Yale Law Journal, 1987, č. 4, s. 743 – 786. Ale mimo Balkina lze najít užití dekonstrukce i v Dalton, C. An Essay in the Deconstruction of Contract Doctrine. Yale Law Journal, 1985, č. 5, str. 997 – 1114.

¹³ Litowitz, D.: Postmodern Philosophy and Law, Lawrence: University Press of Kansas, 1997, 230, 0-7006-0857-5, str. 91. snad i Derrida

¹⁴ Balkin, J.M. Tradition, Betrayal, and the Politics of Deconstruction. Cardozo Law Review, 1990, č. 5 – 6, str. 1613 – 1630.

¹⁵ Tamtéž, str. 1617.

¹⁶ Viz např. Cover, R. Foreword: Nomos and Narrative. Harvard Law Review. 1983, č. 4, str. 40.

ospravedlnění. Pokud tomu tak není, tradice musí být odvržena jako sporná.¹⁷ Ale současně s konstruováním tradice se dostáváme do osidel textových vrstev. A jen proto, že právo učinilo krok směrem ke společnosti. Chtělo se jí přiblížit a zachovat konzervativní společnost s úctou k právu. Problém nespočívá v tom, že by právo nemělo sledovat to, co je tradiční, ale nutně musíme přistoupit na zpochybnění pevnosti takové tradice a její přirozené a nutné povahy nad něčím, co jako tradici neuznáme. Pokoušíme-li se nalézt správné právo, vystupujeme často do vztahu s tradicí.

Velmi podobné je to s normativní povahou tradice. Rozhodnutí opírající se o tradici se opírá o skutečnost spíše, než že by ji samo tvořilo.¹⁸ Jít proti tradici znamená tedy jít proti skutečnosti, což by neměl být úkol soudů. Balkinem kritizované rozhodnutí respektuje tradici, neboť to je podle něj vhodný důkaz o skutečnosti – soud nemá tvořit skutečnost, má ji vykládat. Balkin toto nezpochybňuje, pouze se táže po původu této tradice, a tedy této skutečnosti. Tradice je přece také lidský výtvor, tedy je možné ji dekonstruovat. Odvolávat se na ni jako na signál skutečnosti je nebezpečné. V tomto směru se jedná o přístup k tradici totožný s přístupem, který Derrida zvolil ve vztahu práva a dekonstrukce. Dekonstrukce práva je možná – spravedlnosti nikoliv.¹⁹ Přesvědčení o závaznosti, fakticita, uznání, stabilita jsou některé z mnoha prvků, které má tradice a právo společné. I tyto prvky lze dekonstruovat – to, nač se Derrida pokouší upozornit, je nebezpečí, které ospravedlňování práva prostřednictvím tradice může vyvolat. Ospravedlňovat právo, tím, že je tradiční a „přirozené“²⁰ je obvyklé a je to jeden z prvků stability práva. Ale nezpochybněním těchto pojmů se může stát, že ospravedlníme něco (právo) jen proto, že bude spojeno s těmito pojmy, což vlastně samo o sobě nic neznamená – vyprázdníme pojem práva. Právo je systém, který je jednoznačně konstruktem – můžeme se odvolávat na důvěru, kterou v nás vyvolává, víru, kterou v nás vzbuzuje, či stabilitu, kterou pro nás představuje, ale potřebujeme znát jejich meze. Ale je ošidné opírat právo o vnější prvky ospravedlnění, které jsou také konstrukty – v tomto případě tradice. Proto se nám po použití dekonstrukce může vyjevit samotná podstata práva, právo zbavené opět znovu a znovu konstruovaných, domněle přirozených, ospravedlnění.

Při své dekonstrukci se Balkin nechce nechat strhnout vírou v tradici a upozorňuje na její nebezpečnost. Tradice použité ve zmíněném rozhodnutí „zavánějí sexuální a kulturní netolerancí a téměř úmyslnou slepotou k mnoha odlišným vrstvám tradic a proti-tradic v americké společnosti.“²¹ Zde – ve formě interpretace – nacházíme jeden z možných smyslů dekonstrukce. Jak vidíme, to oč jí jde, opět není destrukce práva či soudního rozhodování. Je to jen zvláštní kritický přístup ke skutečnostem, které jsou podkladem rozhodnutí. Vyvážení všech protichůdných zájmů, které se zde střetávají – a to nikoli pouze mezi stranami sporu, ale všemi „tradicemi“, které mohou spor zasáhnout. Nejde zde ani o nemožnost rozhodnutí. Rozhodnutí musí být vyneseno, avšak zvýhodnění jedné ze stran nemůže být podepřeno pouze odkazem na správnost tradic či jiných mýtů, se kterými je společnost silně provázána. To můžeme chápat jako nikoli nový, ale zdůrazněný požadavek na soudce uvědomit si dosah

¹⁷ Balkin, J.M. Tradition, Betrayal, and the Politics of Deconstruction. Cardozo Law Review, 1990, č. 5 – 6, str. 1618.

¹⁸ Balkin, J.M. Tradition, Betrayal, and the Politics of Deconstruction. Cardozo Law Review, 1990, č. 5 – 6, str. 1615.

¹⁹ Derrida, J.: Síla zákona, Praha: OIKOYMENH, 2002, 88, 80-7298-049-1, str. 21.

²⁰ Zde nikoli jednoznačně ve významu tzv. přirozeného práva.

²¹ Balkin, J.M. Tradition, Betrayal, and the Politics of Deconstruction. Cardozo Law Review, 1990, č. 5 – 6, str. 1622.

svého rozhodnutí, které nezasahuje pouze zjevně zainteresované strany, ale nese v sobě určitý společenský význam. Nevysvětlené přiklonění se k určité tradici, je tak obvyklé, ale nemůže obstát před dekonstrukcí, která je zaměřena mimo jiné i na odhalování těchto skrytých postupů a skrytých významů. To, co se ukazuje jako nevýhoda postmodernismu, tak naopak může být výsadou soudce, který nebude pouze slepě přezírat i protiproudy ve společnosti, ale zhodnotí jejich dopad a význam i přes svůj osobní postoj. A nebo právě v souladu se svým osobním postem. Není vůbec podstatné, že pak rozhodne proti těm proudům, slabinou je, pokud je zlikviduje, aniž by se s nimi vypořádal.

Balkin uvádí, že v první řadě, dekonstrukce nabízí metodu ke kritice stávajících právních teorií a doktrín, dále může nabídnout obraz teorií, jako zatížených určitými ideologiemi, a nakonec dekonstrukce poskytuje novou interpretační strategii a kritiku konvenční interpretace.²² Již tato nabídka může být vnímána jako dostatečná. Není to nic, co by nebylo dříve – nedůvěra vůči teoriím – dekonstrukce však nabízí nástroj, kterým lze, jak jsme výše uvedli, napravit vztahy mezi pojmy. Nikoli ovšem ve slepé víře rozbít vše, co zde doposud bylo vytvořeno, ale pouze opravit, napravit či vylepšit (ve smyslu větší spravedlnosti mezi pojmy). Přizpůsobit teorie vnímání toho druhého a přivést jej zpět do práva.

Dekonstrukce může nabídnout ještě jeden užitečný nástroj v procesu poznávání práva. Právo by mělo být považováno za nástroj krajního řešení. Nástroj, který se použije až ve chvíli, kdy selže vše ostatní, počínaje dohodou stran či účastníků. Tím je ovlivněna i povaha předmětu právní regulace. Nemělo by v něm být příliš mnoho prvků – právo by mělo být, co do rozsahu, omezeným nástrojem, který má velmi omezený prostor. Přesto lze pozorovat určité rozpínání práva. Zasahuje do oblastí, které nejsou primárně právní (zejména v oblasti administrativy²³) a obsahuje i velmi detailní a kasuistickou úpravu. Každé takové rozpětí práva je ospravedlněno racionální úvahou. Není sporu o tom, že normotvůrce svou vůlí může zasahovat téměř do všech sfér a nepotřebuje pro svá rozepnutí žádná ospravedlnění. Přesto však je vhodné, aby jeho snaha byla racionální a zejména důvodná. Touto racionalitou pak dokáže překonat i příkaz směřující k tomu, aby práva bylo minimalistické a upravovalo pouze podstatu společenských vztahů a nikoli diktovalo nejmenší podrobnosti.

Právě k odhalení skutečných důvodů, ukrytých do hávu racionality, může posloužit dekonstrukce. Má tendenci rozebrat důvody až k tomu základnímu, obvykle podloženému něčím, co s racionalitou nemá nic společného. Opět zde není důvod uvažovat o tom, že se jedná o pokus o rozbítí úpravy – ačkoli zde je to takovému pojetí velmi blízké. Nikoli, snahou je pouze odhalit přirozené prvky racionality jako konstruované a podsouvané jako dokázané. Obvyklé, tradiční. Poukázat na pouze domnělou racionalitu podporující rozpínání práva a utvrzující jej v jeho tendenci dosáhnout téměř na každý společenský vztah. Tím se dekonstrukce vrací opět k samému základu práva a odkrývá skryté vady jeho ospravedlnění. Ale to opět nikoli výlučně jako metoda, ale jako idea této metody.

3. DEKONSTRUKCE A SPRAVEDLNOST

Základní otázkou, kterou Jacques Derrida ve svém klíčovém díle reflektujícím otázky práva, v přednášce dotýkající se síly zákona, řeší je, zda „vskutku dekonstrukce zajišťuje, dovoluje,

²² Balkin, J.M. Deconstructive practice and Legal Theory. Yale Law Journal, 1987, č. 4, str.744.

²³ Viz např. Foucault, M.: Governmentality. In Faubion, J.D. (ed.): Power: Essential Works of Foucault, 1954-1984, Volume III, , London: Penguin Books, 2000, 528, 15-6584-709-1.

opravňuje možnost spravedlnosti?“²⁴ Stejně jako on, ani my se nemůžeme zbavit vztahu mezi právem a spravedlností. Derrida hledá možnost vztahu mezi spravedlností a dekonstrukcí, mezi právem a dekonstrukcí. Hledá meze a podmínky spravedlnosti, které mu zřejmě dekonstrukce odhaluje. Dekonstrukce podle něj současně umožňuje a boří podmínky spravedlnosti. Záleží na tom, kdo ji hodnotí, zda její příznivec či odpůrce. Je stejně hrozbou pro spravedlnost a právo jako jejich nezbytným společníkem. Z toho lze usoudit, že dekonstrukce na tomto poli opravdu má význam.

Jednu věc nám však dekonstrukce může pomoci potvrdit již nyní. Postmodernismus se pokouší zkoumat vztahy přesně. Je v tomto směru velmi blízký právnímu uvažování – snaží se odhalit pravou podstatu věcí a nenechat se uspokojit pouze vnějšími vrstvami a prvky, které se vydávají za neměnné. Na rozdíl od právního uvažování však nezná meze – právo s mezemi počítá, operuje v rámci společnosti, je nástrojem, a proto se nemůže vyhnout těm mezím, které společnost určuje svým jednáním. Ale přesto dekonstrukce při zkoumání práva a spravedlnosti může nabídnout právu pohled „zvenčí“. Její podstatou je touha odhalit přesně pojivo, které spojuje jednotlivé pojmy. A umožnit právu poznat své hranice, a tím samo sebe. Proto musí jít dál, než je tomu obvyklé a než se spokojí obvyklé přístupy. Jejím úkolem není samoučelně rozvracet, ale spíše vysvětlovat i věci, které chápeme jako dané. I danost může mít svou společenskou podmíněnost. To je důvod, pro který dekonstrukci podle Derridy sužuje trýzeň. „Trýzní dekonstrukce, a to jak tou, kterou sama trpí, tak i tou, kterou trpí ti, jež trýzní ona, je patrně nepřítomnost pravidla a jistého kritéria pro nedvojznačné rozlišování mezi právem a spravedlností.“²⁵ Není to nic jiného než pevný bod, kterým by se dalo pohnout jak právem, tak spravedlností. Derrida zde nehledá nic jiného než vysvětlení, které by dokázalo od sebe odpoutat tyto dva pojmy a narýsovat tak mezi nimi jasný a přehledný vztah. Bez ohledu na problematiku přirozeného či pozitivního práva.²⁶

Místo dekonstrukce ve zkoumání práva dokládá také důležitost jazyka a porozumění při vydávání a přijímání zákona. Zákon totiž obvykle existuje pouze ve vztahu k těm, kteří mu rozumějí. Většinou, která rozumí, je stanoven zákon, a to i vůči menšině, která mu nerozumí. Vůči menšině však již nemůžeme zajistit chápání zákona a jeho autoritu plynoucí z jeho slov. Nutně přichází v úvahu násilí, jako garant zákona. Jako pevný bod, o který lze zákon opřít a použít jej i vůči těm, kteří nerozumí. Neporozumění zde není nutno chápat jako odlišný mateřský jazyk, ale jako jazyk jiné skupiny, jiné společenské vrstvy. Vzhledem k tomu, že pro následnou interpretaci je nezbytné kontinuum a odkaz k tomu, co je známé celé skupině, pak pro ty, kteří jsou zvnějšku, představuje výpověď zákona nepochopitelný příkaz. Příkaz, jemuž není možné porozumět, ale který je nutné uposlechnout, jinak nastoupí násilí za ním ukryté.

Kritickým zkoumáním se tak můžeme dobrat i skrytých praktik, které ovládají slova zákona a ukrývají jej před těmi, které je potřeba si podmanit. Je to výtku vůči dominantní kultuře a jí kladenému právu. Tím je však podkopávána autorita práva, která může vést ve spravedlnosti. Pokud není právu rozumět, nemůže být spravedlivé. Neznamená to, že by právo přestalo být právem. „...Právo je vždy autorizovaná síla, jež si dává oprávnění nebo je oprávněna se uplatňovat, jakkoli může být z druhé strany toto oprávnění považováno za neoprávněné či

²⁴ Derrida, J.: Síla zákona, Praha: OIKOYMENH, 2002, 88, 80-7298-049-1, str. 7.

²⁵ Tamtéž, str. 8.

²⁶ Tuto problematiku Derrida zmiňuje ve zmíněné přednášce k Walteru Benjaminovi. Derrida, J.: Síla zákona, Praha: OIKOYMENH, 2002, 88, 80-7298-049-1.

neospravedlnitelné.“²⁷ Vztah mezi právem a spravedlností existuje, spravedlnost však ani z Derridova pohledu není podmínkou práva. Právo může být i nesrozumitelné, jeho znakem však vždy musí být vynutitelnost. Přesto jsou tyto dva pojmy stále přibližovány a vzájemně se překrývají, a proto, podle Derridy musí dekonstruktivní tážení problematizovat právo a spravedlnost. Musí se pokusit odhalit jejich vazby a snad se i pokusit odpovědět na otázku, proč je právo spojováno se spravedlností, ačkoli jí není podmíněno.

Spravedlnost je i v Derridově pojetí dvojího druhu. Zákonná, tedy ta, která je vetknuta do zákona a nemůže se z něj vymanit. Derrida ji nazývá „spravedlnost jakožto právo“.²⁸ Vedle této spravedlnosti, která na sebe bere veškeré vlastnosti práva, tedy jeho nutnou vymahatelnost a nepřehlédnutelný vztah k síle, spravedlnosti, která je redukovatelná na formální vyjádření práva, tedy zákon, existuje i jiná spravedlnost. Navzdory podpoře Lyotardovy²⁹ teze o konci velkých příběhů, navzdory pokusu odhalit v pojmech skryté vazby a navzdory snaze poukázat na to, že obsahy „velkých“ pojmů, jsou vlastně prázdné, přichází Derrida i se spravedlností, která stojí mimo zákon. „... chci totiž hned teď upozornit na možnost spravedlnosti neboli zákona, který právo nejen přesahuje či popírá, ale který se k právu možná ani nevztahuje anebo má k němu vztah natolik zvláštní, že může právo stejně dobře vyžadovat, jako je vylučovat...“³⁰ Tím Derrida nejen staví rovnítko mezi zákon a spravedlnost a uvažuje o spravedlnosti jako o určujícím pravidlu, které však může být odlišné od zákona jakožto práva. Staví proti sobě zákon jako spravedlnost a zákon jako právo. Pohybujeme se však stále na úrovni oné spravedlnosti mimo zákon.³¹ Spravedlnost jako zákon je odlišná od zákona jako spravedlnosti. Spravedlnost jako zákon je nutno chápat jako spravedlnost uvězněnu v právu a jeho metafoře, zákonu. Zákon jako spravedlnost, může být i spravedlnost mimo právo. Je to spravedlnost, která se prosazuje jako pravidlo, a která umožňuje pocit, že je třeba (se) rozhodnout.

Ustavením spravedlnosti, která stojí mimo zákon, Derrida popírá tendenci chápat dekonstrukci a postmodernismus jako nástroje bez hodnot. Je-li možnost takové spravedlnosti, je možné, aby existovaly tyto hodnoty. Nejde proto o jejich čisté popření, ale jde o to připustit, že tyto hodnoty nemusí být stejně relevantní pro každého a dát mu prostor pro jeho hodnoty. Vždy ale v takové míře, aby nedošlo k popření či vyloučení našich základních hodnot. V takovém pojetí se vyhneme jak absolutnímu relativismu, tak nihilismu. V každém případě se Derrida, ačkoli je to z pohledu, který dekonstrukce vyvolává, neobvyklé, odvolává na spravedlnost, která je mimo právo. Odvolává se na spravedlnost, která je pojmem spravedlnosti, ale nejen, že dokáže ležet mimo právo, dokáže jej také popírat, vylučovat ale také ovládat. Je to pojem, který je podstatný, a který Derrida staví jako základ. Základ, který není dekonstrukci vlastní. „...pokud spravedlnost není nutně právem či zákonem, může se stát spravedlností práva, či spravedlností de iure pouze tak, že podrží sílu, či lépe řečeno tak, že se od prvního okamžiku a svým prvním slovem bude síly dovolávat.“³² Odkaz k síle a jejímu vztahu ke spravedlnosti je nutně odkazem k Blaisi Pascalovi a Michelu de Montaigne a jejich analýze vztahu práva, spravedlnosti a síly. Tato spravedlnost je spravedlností, která je

²⁷ Derrida, J.: Síla zákona, Praha: OIKOYMENH, 2002, 88, 80-7298-049-1, str. 9.

²⁸ Tamtéž, str. 10.

²⁹ Lyotard, J.-F.: O postmodernismu, Praha: Filosofia, 1993, 208, 80-7007-047-1.

³⁰ Tamtéž, str. 10.

³¹ To se zdá být pojem vhodnější než obsahově mírně odlišně chápaný pojem „nad-zákonná spravedlnost“.

³² Lyotard, J.-F.: O postmodernismu, Praha: Filosofia, 1993, 208, 80-7007-047-1, str. 15.

podpořena silou. Tedy vlastně naopak, je to síla, která je označena jako spravedlnost.³³ „...spravedlnost jakožto spravedlnost vyžaduje oporu v síle. Nutnost síly je tedy implikována ve správnosti spravedlnosti.“³⁴ Ona spravedlnost, která nedbá zákona, tak může být správná, jen bude-li spojena se silou, avšak nikoli se silou, kterou svou vahou disponuje samotná spravedlnost. Otázka, která se zde vkrádá, pak nutně směřuje k tomu, zda Derrida není díky Pascalovi příliš vtažen do silového vymezení spravedlnosti, neboť i „spravedlnost, jakožto spravedlnost“ by se nejlépe mohla spojit se zákonem. Pak nelze identifikovat samotnou spravedlnost, aniž bychom našli sílu.

Nyní se Derrida dostává ke vztahu dekonstrukce a spravedlnosti. Nejprve se vypořádá s tím, že jeho dílo bývá vystaveno tvrzením, že neakcentuje témata práva, spravedlnosti nebo etiky. Domnívá se, že to je obvinění liché. Nejen, že výslovně se několik jeho prací zabývá právem či spravedlností, domnívá se navíc, že je „normální, předvídatelné a žádoucí, že zkoumání dekonstruktivního stylu vyústila nakonec do problematiky práva, zákona a spravedlnosti.“³⁵ Hned v úvodu proto odpovídá na otázku pátrající po vztahu práva a dekonstrukce a odpovídá souhlasně. Ano, dekonstrukce, či dekonstruktivistické tážení má své místo v oblasti práva. Nejvhodnějším místem pro dekonstrukci by měly být právní školy.³⁶ Dekonstrukce se spravedlností – v obou výše uvedených významech – rozhodně souvisí. A to natolik, že teprve dekonstrukce nám – Derridovi – umožní ukázat, že nelze o něčem říci, že je to spravedlivé a současně nezrazovat spravedlnost. Tato dvojznačnost je pro dekonstrukci charakteristická.

4. DEKONSTRUKCE A PRÁVO

V tomto příspěvku jsem se pokusil ukázat, že právo a dekonstrukce mohou být spojeny, a to nikoli výlučně ve spravedlnostních vztazích. Dekonstrukce může napomoci odhalit meze práva a tím určit právo samé. Zůstaneme-li u toho, že chápeme pojmy nejlépe tak, že je odlišíme od jiných pojmů, pak jsou pro nás podstatné meze každého z nich, byť je nedovedeme přesně definovat. K tomu je užitečná dekonstrukce, napomůže nám odlišit právo od jiných normativních systémů a od čehokoli jiného, co můžeme postavit proti právu. Napomůže nám také dotknout se tendence práva rozpínat se do míst, která již nejsou natolik závažná, aby byla podrobena právní regulaci. Právo roste do oblastí, které lze zvládnout quasi-právně či administrativně, bez všech nástrojů a dispozic, které jsou s právem spojeny. Ospravedlnění práva a jeho prvků, považované jako jasně a přehledně dané je otřeseno dekonstrukcí.

Podíváme-li se na dekonstrukci pozorně, není vlastně tolik nová. Upozorníme-li již na výše zpochybněnou roli dekonstrukce jakožto metody, lze takové připodobnění zpochybnit také

³³ Viz blíže Škop, M.: Právo a násilí. Vybrané teorie vztahu práva a násilí, Brno: Masarykova univerzita, 2006, 152, 80-210-4059-9. K tomu, lze doplnit toto: „Je tedy třeba spojit spravedlnost a sílu; a tudíž učiniti, aby to, co je spravedlivé, bylo silné, a to, co je silné, bylo spravedlivé.“ (Pascal, B.: Myšlenky, Praha: Jan Laichter, 1937, str. 179, fragment 298). Podle Pascalova popisu jde spíše než o spravedlnost o názor většiny. Síla většiny zajistí, aby spravedlnost byla zachována. Avšak spravedlnost je, jak tvrdil de Montaigne, sporná. Nelze jednoznačně říci, co je spravedlivé, zvláště v té chvíli, kdy právo, které k ní má směřovat, opustí rozumově vytvořené základy a orientuje se na zvyk. Síla je vždy nesporná a vždy lze určit většinu, která touto silou vládne. Vždy lze nalézt zdroj moci, což v našem případě lze ukončit nalezením příslušného zákona. Dále viz Derrida, J.: Síla zákona, Praha: OIKOYMENH, 2002, 88, 80-7298-049-1, str. 15 a n.

³⁴ Derrida, Síla zákona, Praha: OIKOYMENH, 2002, 88, 80-7298-049-1, str. 16.

³⁵ Tamtéž, s. 12.

³⁶ Tamtéž, s. 13.

tímto. Dekonstrukci totiž nemusíme chápat vždy jako metodu, ale může představovat východisko a dávat nový směr obvyklým metodám. V tom může být zajímavé místo dekonstrukce v procesu poznávání práva.

Literatura:

- Balkin, J.M. Tradition, Betrayal, and the Politics of Deconstruction. *Cardozo Law Review*, 1990, č. 5 – 6, s. 1613 – 1630.
- Balkin, J.M. Transcendental Deconstruction, Transcendental Justice. *Michigan Law Review*, 1994, č. 5, s. 1131 – 1186.
- Balkin, J.M. Deconstructive Practice and Legal Theory. *Yale Law Journal*, 1987, č. 4, s. 743 – 786.
- Cover, R. Foreword: Nomos and Narrative. *Harvard Law Review*. 1983, č. 4.
- Dalton, C. An Essay in the Deconstruction of Contract Doctrine. *Yale Law Journal*, 1985, č. 5, s. 997 – 1114.
- Derrida, J.: *Gramatológia*. Bratislava: Archa, 1999, 314, 80-7115-138-6.
- Derrida, J.: *Texty k dekonstrukci*, Bratislava: Archa, 1993, 336, 80-7115-046-0.
- Derrida, J.: *Síla zákona*, Praha: OIKOYMENH, 2002, 88, 80-7298-049-1.
- Derrida, J.: *Spectres of Marx*, London: Routledge, 2006, 258, 0-415-38957-7.
- Dostojevskij, F.M.: *Bratři Karamazovi*, Praha: Academia, 2004, 855, 80-200-1226-5.
- Foucault, M.: *Governmentality*. In Faubion, J.D. (ed.): *Power: Essential Works of Foucault, 1954-1984, Volume III*, London: Penguin Books, 2000, 528, 15-6584-709-1.
- Hauer, T.: *S/krze postmoderní teorie*, Praha: Karolinum, 2002, 227, 80-246-0545-7.
- Litowitz, D.: *Postmodern Philosophy and Law*, Lawrence: University Press of Kansas, 1997, 230, 0-7006-0857-5.
- Lyotard, J.-F.: *O postmodernismu*, Praha: Filosofia, 1993, 208, 80-7007-047-1.
- Pascal: *Myšlenky*, Praha: Jan Laichter. Praha, 1937, 557.
- Škop, M.: *Právo a násilí. Vybrané teorie vztahu práva a násilí*, Brno: Masarykova univerzita, 2006, 152, 80-210-4059-9.
- Ward, I.: *Introduction to Critical Legal Theory*, London: Cavendish Publishing, 2004, 234, 978-1-85941-928-1.

Kontaktní údaje na autora – email:

skop@law.muni.cz